

TDK PÁLYAMUNKA

**WIENER TIBOR KÖNYVEI, AVAGY
EGY MŰGYŰJTŐ LELKÉSZ
HAGYATÉKA**

JELIGE:WIN887

Tartalom

Bevezetés	4
1. Kultúrtörténet	6
1.1. A vásárhelyi ortodox egyház rövid története	6
1.2. Az egyházközség a XX. században	8
2. A Tornyai János Múzeum szakkönyvtára	10
2.1. A szakkönyvtár létrejötte	10
2.2. A gyűjtemény összetétele	11
3. A könyvtárba beolvadt személyi gyűjtemény.....	15
3.1. Wiener Tibor magángyűjteményének bekerülése	15
3.2. Wiener Tibor élete	15
4. Egy rejtőzködő gyűjtemény	18
4.1. Hagyaték a dokumentumok tükrében.....	18
4.2. A Wiener-hagyaték összetétele	20
5. Röviden a módszertanról	23
6. Összegzés és további kutatási lehetőségek	26
Irodalomjegyzék	27
Függelék	29

BEVEZETÉS

*„Üdvözlég, jól bírod e vad hegyi úton a járást
szép öregember, szárny emel-é, avagy üldöz az ellen?
Szárny emel, indulat űz s a szemedből lobban a villám,
üdvözlég, agg férfiu, látom már, hogy a régi
nagyharagú próféták egyike vagy, de melyik, mondd?
(Radnóti Miklós: Nyolcadik ecloga, részlet¹)*

A dolgozatom témája Wiener Tibor hódmezővásárhelyi ortodox lelkésznek a Tornyai János Múzeum szakkönyvtárban őrzött dokumentumhagyatékának feltárása és bemutatása. Mivel tudományos igényű áttekintés még nem jelent meg róla, úgy gondoltam, hogy dolgozatommal megfelelő alapot nyújtok a további kutatásoknak. Törekedtem a hagyatékának alapos megismerésére, illetve igyekeztem a korszakból fennmaradt dokumentumanyag feldolgozásával alakját pozícionálni az akkori kulturális közegben. Motivált, hogy a hagyaték feldolgozására előttem még nem vállalkoztak, valamint az is, hogy a téma írott forrásanyagban nem bővelkedik.

Dolgozatomban a városi ortodox közösséget, ehhez kapcsolódva Wiener Tibor Hódmezővásárhelyen töltött időszakát szándékozom bemutatni. Emellett a Tornyai János Múzeum intézménytörténetének fényében vizsgálom dokumentumait, kihangsúlyozva azt, hogy a múzeumban őrzött hagyatékok között miért fontos a Wiener-féle örökség. Célom, hogy e bibliofil személyt szélesebb körben megismerjék és hírt adjak arról is, milyen szerepet töltött be a város vallási és a kulturális életében 1926-tól 1946-ig. Szintén lényegesnek tartom, hogy átfogó képet alkossak olvasmánytörténetéről.

A dolgozatomat az előbbieken megfogalmazott céloknak megfelelően négy főbb részre tagoltam. Az első részében bemutatom a vásárhelyi ortodox közösséget és elhelyezem a város kulturális életében. A dolgozat második részében röviden ismertetem a városi múzeum történetét, ezen belül a szakkönyvtári gyűjteményt, valamint annak összetételét. A dolgozat következő részében megvizsgálom a gyűjteménybe beolvadt hagyatékokat, részletesen kitérve a Wiener-hagyaték vizsgálatára. A tanulmány további részeiben kifejtem a hagyaték bekerülésének történetét és olvasmánytörténeti szempontból megpróbálom elemezni a

¹ Vízi Albert szerint Radnóti Miklós Nyolcadik ecloga című verse keletkezésének háttérében a Wiener Tibornál 1935-ben tett hódmezővásárhelyi látogatása állt. Lásd Kőszegfalvi Ferenc cikkét: CSMH 1985. 04. 13. 8.

dokumentumokat, végül a hagyatékban rejlő további kutatási lehetőségekre hívom fel a figyelmet. Munkám során elsősorban a magyar és külföldi szakirodalmat, újságcikkeket, levéltári kutatásaim eredményeit, valamint a tanulmányaim során szerzett ismereteimet használtam fel.

Dolgozatom nem tekinthető lezártnak, mert a Wiener-féle könyvtári hagyaték teljes bemutatását részben a feltárt dokumentumok sokszínűsége, részben pedig a rendelkezésemre álló idő behatárolta. A téma feldolgozása közben inspirált, hogy a jövőben szeretném majd árnyaltabbá tenni azt a képet, melyet dolgozatomban Wiener Tibor alakjáról előrevetíték.

1. KULTÚRTÖRTÉNET

1.1. A vásárhelyi ortodox egyház rövid története

Magyarországon a görög rítusú keresztények az államalapítás ideje óta jelen voltak. A XV. század első felében a török hódítás elől menekülő görögkeleti szerbek úticélja az Alföld volt, majd Csernovics Arzén érsek vezetésével 1691-ben Budára és Szentendrére kb. 37 ezer szerb család települt be. I. Lipót császár az év augusztus 20-án kiadta a *Privilégiumot*, melyben engedélyezte a szerb ortodoxok számára a szabad vallásgyakorlást, a tehermentességet és a templomépítést. Magyarországon az első államilag is elismert egyházszervezet 1695-ben jött létre hét püspökséggel.²

Hódmezővásárhelyen az 1700-as évek elején már jelen voltak szerb betelepülők és görög származású kereskedők is, de a város lakosságához képest számuk még a 18. század első felében is elenyésző volt. A bevándorlásuk folyamatos volt, és a 18. század végére jelentős gazdasági befolyásra tettek szert, köszönhetően a tehetősebb kereskedőcsaládoknak. Ezek voltak a Gyuricza, a Konstantin, a Lotta, az Agora, a Giba, a Pegada, a Mojszics, a Tódor és a Ziguri családok.³ Ebben az időben a vásárhelyi közösséghez Szentesről járt át a pópa misézni, mert nem volt saját lelkészük.⁴ II. József 1781-es türelmi rendelete tette lehetővé a magánistentiszteletek tartását, melyhez száz család esetén nem volt szükség engedélyre sem. A rendelkezésnek köszönhetően húsvét alkalmából 1782. április 3-án Pap Gyula Arzén aradi pópa megtartotta Hódmezővásárhelyen az első istentiszteletet.⁵ Ez idő tájt fogalmazódott meg a görögkeleti családokban az egyházalapítás és templomépítés gondolata, ebből kifolyólag 1782. október 1-én a vármegyei önkormányzathoz templomépítési kérvényt nyújtottak be, amelyre 1782 novemberében meg is kapták az engedélyt. Az építkezés 1782-ben kezdődött meg a gróf Károlyi uradalom által biztosított telken (ma a dr. Rapcsák András út), az átadásra pedig tíz év múlva 1792-ben került sor.⁶ A templomépítés költségeit a hódmezővásárhelyi görögkeleti egyház alapítóinak is tekinthető vagyonosabb kereskedőcsaládok biztosították. A város 1815-ben építőanyag ajándékozásával segítséget nyújtott a közösség számára a templomhoz tartozó lelkészlak építésének befejezéséhez. Az ajándék elfogadásának fejében 1816-tól a

² DUJMOV 2008, 341.

³ RÁKOS 1984, 500-505.

⁴ CSÁNYI et al. 2012. 19.

⁵ SZEREMLEI 1913, 688.

⁶ LÁZÁR 1991, 2.

görögkeletieknek is részt kellett venniük a városi közteherviselésben.⁷ 1834 után az önkormányzat és a helyi görögkeleti közösség között elmérgesedett a viszony, a nemzeti identitásukat védő, főként görögök vezette egyházközség nem volt hajlandó az anyakönyvi bejegyzéseket magyar nyelven vezetni. Davidovics Péter akkori lelkészt többször felszólította erre Csongrád vármegye tanácsa, de több éven keresztül sem jártak sikerrel.⁸ Ennek megtorlásaként a vármegyei önkormányzat 1841-ben visszavonta a lelkészi föld adómentességét, de ez nem volt hatásos nyomásgyakorló intézkedés az egyházzal szemben, mivel az adót a földesúr joghatósága alá tartozás miatt közvetlenül neki fizették. A nemzetiségi konfliktus végleges megoldására 1845-ben került sor, amikor az anyakönyvi bejegyzéseket magyar nyelven kezdték el írni. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc eseményeit különösebb veszteségek nélkül sikerült a közösségnek átvészelni, ugyanakkor megfigyelhető ebben a korszakban a görögkeleti vallású lakosság számának emelkedése.⁹ A szabadságharc bukását követő időszakban került sor az egyházon belüli első konfrontációra a román, a görög és a szerb óhitűek között. Az újonnan érkező románok az egyház vezetéséből részt követeltek, ez eredményezte a gyülekezeten belüli konfliktusokat. Ezek az indulatok idővel csendesedtek, de amint később láthatjuk majd, annál nagyobb erővel tértek majd vissza.¹⁰

Az előbbieken említett nemzetiségi konfliktus alapjául az 1868. évi IX. törvény szolgált. A törvény a görögkeleti vallásúak helyzetét hivatott rendezni, miszerint az óhitűeknek két csoportja van, az egyik csoportba a görögkeleti románok, a másik csoportba a görögkeleti szerbek tartoznak. A törvény azonban figyelmen kívül hagyta azokat, akik nemzetiségüket tekintve nem románok és nem is szerbek voltak. Ezzel a törvénnyel akarták megoldani a jogalkotók az egyházközségen belüli konfliktust, azonban ezzel a leegyszerűsítéssel joghézagot is teremtettek, amely a nemzetiségi konfliktus kiéleződéséhez vezetett. Az egyházközséget, mint már korábban említettük, görög és szerb kereskedők hozták létre, de a később betelepült románok számbeli fölényben voltak az alapítókkal szemben. A községből a románok ki akartak válni, és emellett a román nemzethez való tartozásukat is kifejezésre akarták juttatni, ellenben az integrálódott szerbek és görögök a magyar identitásukat kívánták kihangsúlyozni. Ez a románok javára eltolódott erőviszony hozta magával az 1907. február 5-én, a városi tanács termében megtartott gyűlésüket, ahol megfogalmazták céljaikat: az aradi görögkeleti román püspökséghez való csatlakozás mellett a temesvári szerb görögkeleti püspökségtől való

⁷ CSÁNYI et al. 2012, 20.

⁸ SZEREMLEI 1913, 690-691.

⁹ SZEREMLEI 1913, 692.

¹⁰ LÁZÁR 1991, 5.

elszakadást, és az egyházi vagyon felosztását.¹¹ A gyűlésről a szerb és görög vezetőket nem tájékoztatták. A román célokat és álláspontokat, a román szentszék küldötte, Opreán Ferenc lelkész fogalmazta meg az ún. Opreán-levélben, mely a Vásárhelyi Reggeli Ujságban széleskörű nyilvánosságot kapott. A levélben kétségbe vonta a szerbek és görögök egyházalapítását, véleménye szerint az egyházközség alapítói a betelepült románok, mi több, az aradi román püspökség segítségével épült a vásárhelyi templom.¹²

A hódmezővásárhelyi görögkeleti egyházközség román, görög és szerb tagjai közötti vitát gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelete zárta le, mely szerint a helyi egyházközség görög nemzeti jellegű volt. A rendelet azt is kimondta, hogy a helyi görögkeleti egyház autokephal és autochton nemzeti görög hitközség, továbbá gazdaságilag a kormány felügyelete alá tartozik. Ezzel a rendelettel az évtizedek óta tartott belső konfliktusokat lezárta, valamint megerősítette az asszimilálódott görögöket, meghatározva ezzel az egyházon belüli erőviszonyokat.¹³ A miniszteri döntés jóvoltából az egyházközség alapítói írásba foglalták az egyház alapszabályait, amellyel biztosították működésüket, és így szerfelett problémamentes időszak köszöntött be az egyházközség életébe.

1.2. Az egyházközség a XX. században

A hódmezővásárhelyi egyházközség a XX. század első évtizedében a lezárult nemzetiségi konfliktusnak és a kedvezően alakuló egyházpolitikának köszönhetően kiegyensúlyozottan működött. Az első világháború eseményei és a trianoni békediktátum a helyi egyházközség nagyságában lényegi változást nem okoztak, szemben a történelmi Magyarország területén lévő görögkeleti egyházakkal. Országos szinten a hívek számában hatalmas csökkenés figyelhető meg, mely a rendelkezés okán elcsatolt területek miatti népességveszteség okán következett be. A Jugoszláviához és Romániához csatolt híveket a helyi román és szerb egyházmegyékhöz rendelték. A magyar területeken maradt budai és szentendrei ortodox egyház a belgrádi patriarchátus joghatósága alá került.

A hódmezővásárhelyi egyházközség lelkészhiány, valamint a kaotikus körülmények miatt 1918 és 1924 között nem funkcionált, és ez idő alatt a budai szerb püspök impériuma alá került.¹⁴ A politikai feltételek és az egyházközségen belüli viszonyok rendeződésével

¹¹ VRU 1907. 03. 02. 2.

¹² VRU 1907. 03. 27. 3.

¹³ LÁZÁR 1991, 7-8.

¹⁴ CSÁNYI et al. 2012, 24.

párhuzamosan, 1924-ben került a hódmezővásárhelyi egyház élére dr. Wiener Tibor László lelkész, akinek a városban eltöltött éveire a későbbiekben részletesebben visszatérünk. Az ő egyházközségi szolgálata alatt bontakozott ki a magyar nyelvű ortodoxia, és az egyházon belül a magyar jelleg lett az elsődleges cél. Az egyháztanács 1932 márciusában tartott ülésén hozott határozat értelmében a helyi község görög alapítású görögkeleti magyar egyházzá alakult. Az ülésen az is elhangzott, hogy nincs jogában a liturgián változtatni, azonban a Miatyánk és a prédikáció ezentúl magyar nyelven hangzik el.¹⁵ Ezzel a lépéssel ugyanakkor elhatárolták magukat az egész liturgia átformálásától.

Mindeközben a hitközség megpróbált a budai püspökségtől elszakadni, keresték a kapcsolatot a Konstantinápolyi Patriarchátussal. A kiválás létrejötté Konstantinápolynak azért állt érdekében, mert ez az európai pozíciójának megerősítését eredményezte volna. A tárgyalások ideje alatt a kiválni készülő egyházközséget Zubkovics György budai püspök saját fennhatósága alá tartozónak tekintette.¹⁶

A Vásárhelyi Reggeli Ujság 1933. július 22-én tudósítást közölt a helyi egyházközség kiválási szándékáról.¹⁷ Az egyházi tanács 1933. július 27-én tartott ülésén elismerték a konstantinápolyi patriarcha felügyeleti jogát, valamint kihirdették az egyházközség kiválási határozatát.¹⁸ A rendelkezésről értesítették a város vezetését és Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi minisztert, akinek a jóváhagyása kellett a kiválási határozat érvényesítéséhez.

Hódmezővásárhelyen az első olyan istentiszteletre, ahol a Miatyánk és a prédikáció magyar nyelven hangzott el 1933. augusztus 16-án került sor. Az egyház kiegyensúlyozott működését a két világháború közötti időszakban Wiener Tibor lelkész gondolkodásmódja, valamint Konstantin Gyula egyháztanácsi elnök anyagi támogatása biztosította.

¹⁵ VRU 1932. 03. 27. 2.

¹⁶ LÁZÁR 1991, 11.

¹⁷ VRU 1933. 07. 28. 2.

¹⁸ CSÁNYI et al. 2012, 31.

2. A TORNYAI JÁNOS MÚZEUM SZAKKÖNYVTÁRA

2.1. A szakkönyvtár létrejötte

Hódmezővásárhelyi közkönyvtárának megalapítására a fennmaradt jegyzőkönyv szerint Ábrai Károly polgármester a városi tanács 1880. július 10-én megtartott ülésén tett javaslatot. „[A] közkönyvtárak közhasznúsága felsorolása mellett kérdésbe teszi, hogy nem látná-e a tanács jónak és az időt elérkezettnek, hogy egy közkönyvtárnak városunkba létesítése iránt a kezdeményező lépések megtételének, s e célból a köz költségvetésbe évenként bizonyos összeg vétetnék fel, így már a jövő évi költségvetésben 100 forint irányoztatnék elő.”¹⁹ A városi közkönyvtár végül 1907. május 12-én, a városházán lévő főispáni lakásban nyitotta meg kapuit.²⁰ A gyűjtemény első felügyelője Szalay József,²¹ kezelője Székely János²² lett. A könyvvállomány folyamatos gyarapodása miatt a kötetek elhelyezése nehézkessé vált, ezért már 1908-ban és 1910-ben is igyekeztek megfelelő helyet találni a könyvtár elhelyezésére, azonban ekkor még nem jártak sikerrel.²³

A városi múzeum létrehozásának gondolatát pedig Tornyai János festőművész²⁴ vetette papírra 1899–1900 körül: „...legelsősorban azért jöttem Vásárhelyre, hogy lassanként, csendesen egy kis életet hozzak be a városba, és a magam csekély tehetsége szerint ápolgassam itt a művészeti életet. ... E célom elérésére... legelső teendő néha-néha egy kis felolvasás, egy-egy hírlapi cikkecske, majd azután valami szerényebb kiállítás, és mihamarabb egy városi múzeum s benne nyilvános könyvtár, régiségtár és képtár.”²⁵ A gyakorlati megvalósítás az 1904-es ipari és mezőgazdasági kiállítás nyomán indult el, akkor ugyanis a kiállításhoz kapcsolódóan egy néprajzi tárlatot is láthatott a közönség. Anyagát Kiss Lajos²⁶ gyűjtötte egybe Tornyai János útmutatása alapján. Ennek sikere, országos szaktekintélyek véleménye, és helyi

¹⁹ KÖSZEGFALVI 2006, 11.

²⁰ KÖSZEGFALVI 2003, 19.

²¹ Szalay József (1870–1937) rendőrfőkapitány, író. 1906-ban a városi tanács megbízta az 1880-ban alapított városi közkönyvtár anyagának rendezésével, hogy az a közönség számára hozzáférhető legyen. KOVÁCS 2015, 256.

²² Székely János (1882–1945) könyvtáros. A városi könyvtár első kezelője 1907–1923 között. KOVÁCS 2015, 262.

²³ KÖSZEGFALVI 2006, 16–17.

²⁴ Tornyai János (1869–1936) festőművész. Az alföldi festészet iskolateremtő mestere. Barátaival megalapítja a Művészek Majolika és Agyagipari Telepét. Kezdeményezte a vásárhelyi múzeum megalapítását. KOVÁCS 2015, 278–279.

²⁵ Kiss 1958, 105.

²⁶ Kiss Lajos (1881–1965) néprajzkutató. KOVÁCS 2015, 151–132. Kiss Lajos ekkor még fiatal színészként tevékenykedett, de a szervezőbizottság Tornyai János javaslatára őt jelölte ki a tárgyak összegyűjtésére. Ez a feladat új hivatás: a néprajzi gyűjtés és kutatás felé terelte. 1904-es gyűjtőmunkájának sikere révén ő lett a városi múzeum első múzeumőre 1905 és 1912 között. Kiss 1958, 6–8.

művészek ösztönzése nyomán döntött a város vezetése 1905 februárjában a múzeum megalapítása mellett. Végleges helyet azonban hosszú ideig nem kapott, a bérelt helyekre való gyakori költözést a tárgyak megsínylették. A város végül államsegélyből 1914. július 1-én 65.000 koronáért megvásárolta dr. Imre József Ferenc József sugárút 14. szám (ma: dr. Rapcsák András út 16.) alatt álló emeletes lakóházát a múzeum és a városi közkönyvtár közös elhelyezésének céljára, az állam további 10.200 koronát biztosított az épület átalakítására, hogy az megfeleljen a két intézmény igényeinek. A felújítás az első világháború eseményei miatt elmaradt, sőt az épület több helyiségét lakáscélra kiadták, és csak 1927-re költöztek ki az utolsó lakók.²⁷ A könyvtár állományát 1919 április végén, a román megszállás idején szállították át az Imre József-féle házba.²⁸ A könyvtár végül tíz éves kényszerszünet után 1924. november 27-én nyitotta meg újra kapuit az olvasók előtt a földszinten, míg az emeleten 1928. július 1-én nyílt meg a múzeum néprajzi kiállítása. Bár a két közgyűjtemény vezetése 1919-től gyakorlatilag azonos volt,²⁹ és sorsuk közösen folyt, csak Galyasi Miklós³⁰ 1946. január 14-i kinevezése után történt meg hivatalos egyesítésük. A két közgyűjteményt magábafoglaló egység azonban rövid idő után, 1950. január 1-én az államosítás következtében különvált. Tulajdonképpen ekkor jött létre a szakkönyvtár is, mivel az igazgató már a múzeum és a könyvtár különválása előtt elrendelte, hogy a városi könyvtár állományából minden tudományos jellegű és 1850 előtt keletkezett művet leltározzanak át a múzeumba, mondván: „*A népkönyvtár anyaga a demokratikus könyvtári elvek alapján a gyakorlati használat részére elkülönítendő a tudományos anyagtól.*”³¹ Ekkor közel hatszáz kötet és több tucat régi folyóirat került át a múzeumi szakkönyvtár gyűjteményébe.³²

2.2. A gyűjtemény összetétele

A dokumentumok feltérképezése kapcsán nagy segítséget jelentett, hogy mind a kötetekben, mind pedig a közkönyvtári leltárkönyvben jelezték az állományból való áthelyezésüket. Az előbbi a könyvek előzéklapjára nyomott lila csillagmintás pecsétnyomat,

²⁷ NAGY 2019, 1398.

²⁸ KŐSZEGFALVI 2006, 18.

²⁹ KŐSZEGFALVI 2006, 97.

³⁰ Galyasi Miklós (1903–1974) költő, művészettörténész. 1946-tól 1950-ig a városi könyvtár és múzeum, 1951-től 1957-ig a Tornyai János Múzeum igazgatója. KOVÁCS 2015, 99–100.

³¹ KŐSZEGFALVI 2006, 33.

³² KŐSZEGFALVI 2006, 34.

utóbbi a leltárkönyvben lila színnel szöveges pecsénnyomat „*A múzeumi könyvtárba áthelyezve*” felirattal.

Az átkerült kötetek igen változatos képet mutatnak valószínűsíthető beszerzési helyeikről. Ezek a művek vásárlás útján, könyvadományok, könyvhagyatékok révén, valamint az államosítás kapcsán kerülhettek a városi közkönyvtár állományába, majd a szakkönyvtár gyűjteményébe. 1945 után a Népkönyvtári Központ, valamint az Országos Könyvtári Központ közvetítésével jutott a városi könyvtár újabb kötetekhez. Hódmezővásárhelyen megszüntettek ötven olvasókört 1948-ban, majd 1951-ben két magánkönyvtár anyagát elkobozták.³³ 1950 júliusában a feloszlattott szerzetesrendektől kerültek be értékesebb könyvritkaságok az állományba. A megszüntetett egyesületek könyveit átvette az Országos Könyvtári Központ. Az intézményt 1952-ben feloszlatták, teendőit szétosztották. Nagy részüket a Népművelési Minisztérium Könyvtári Főosztálya, a Népkönyvtári Központ és a Széchényi Könyvtár kapta.³⁴ Az említett okok miatt az állománygyarapítás 1945 után már nem igazán nevezhető tervszerűnek, és az esetleges gyarapodás nem feltétlenül a könyvtár állományából leginkább hiányzó dokumentumokat tartalmazta.³⁵

Ezek alapján a múzeumi gyűjtemény törzsanyagát képező kötetek, azaz az átletároltatott könyvek a „*Tudományos könyvtár állományába átvéve*” pecsét jelzés alapján jól elkülöníthetők a gyűjtemény további darabjaitól. A városi könyvtárból Galyasi Miklós igazgató utasítására átkerült könyvekről sajnos összeírás nem található, csak a városi könyvtár leltárkönyvi bejegyzései alapján tudunk következtetni az átkerült állomány tematikus összetételére. A hiányos gyarapodási jegyzékek miatt nem végezhető el az állománygyarapítás részletes elemzése, viszont néhány érdekesebb beszerzés a könyvtári szerzeményezésről árnyaltabb képet mutat meg számunkra a dokumentumok sokszínűségéről. Az ajándékozók névsorában szerepel a teljesség igénye nélkül: dr. Genersich Antal,³⁶ Szalay József,³⁷ Szeremlei Sámuel,³⁸ valamint az intézményi felajánlók között olvashatjuk a Kolozsvári Tudományegyetem Bölcsészeti Karát, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsát. Fontos még megemlítenünk, hogy a Magyar Néprajzi Társaság Ethnographia című folyóiratának

³³ KÖSZEGFALVI 2006, 39.

³⁴ CSAPODI 1987, 391.

³⁵ KÖSZEGFALVI 2003, 43.

³⁶ Dr. Genersich Antal, szepesszombati (1876–1944) orvos, kórházigazgató, egészségügyi főtanácsos. 1909-től az Erzsébet Kórház igazgató-főorvosa. KOVÁCS 2015, 101–102.

³⁷ Szalay József (1870–1937) rendőrfőkapitány, író. 1902-től 1908-ig Vásárhely rendőrfőkapitánya. KOVÁCS 2015, 256.

³⁸ Szeremlei Sámuel (1837–1924) lelkes, történetíró, akadémikus. Legjelentősebb munkája a *Hód–Mező–Vásárhely története I–V.* című várostörténeti monográfia. KOVÁCS 2015, 266–267.

példányai a Vallás és Közoktatási Minisztérium állami letétet képező ajándékaként kerültek a könyvtári gyűjteménybe.

A könyvtár első leltárkönyve 1953-tól kezdődik, melyet 1952. december 31-én hitelesített a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja Muzeológiai Osztálya, melybe 592 tétel került bejegyzésre. A könyvet áttanulmányozva a G raktári jelzettel a politikatörténet, a B jelezettel a természettudomány, és E jelezettel az iparművészeti szakkönyvek kaptak helyet. Az 1979. január 1-re datált leltárkönyvben már a fent említett jelezetek mellett a következőkkel bővült a raktári jelzetek sora:

A —régészet

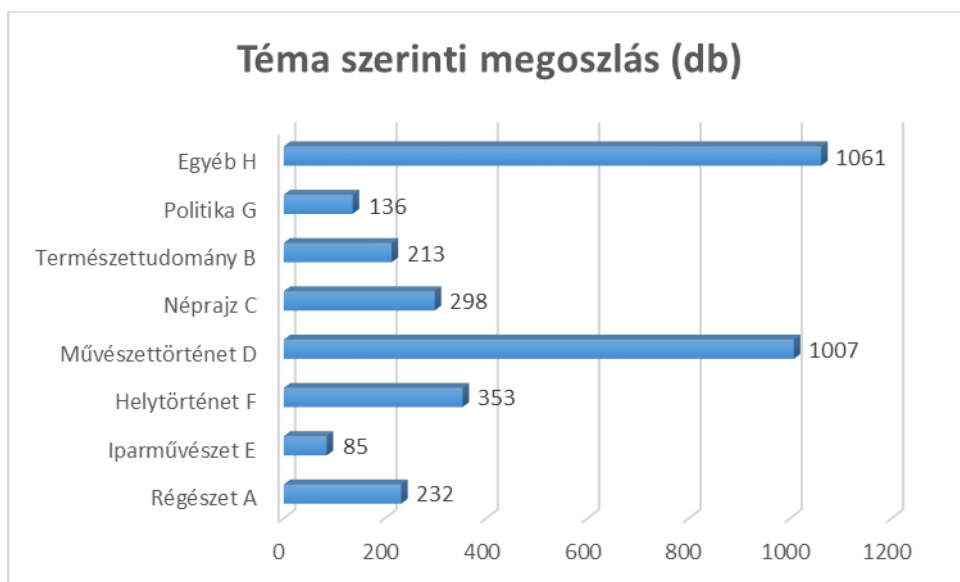
C —néprajz

D— művészettörténet

F — helytörténet

H — egyéb.

Tartalmi szempontból is megvizsgálva az állomány összetételét 1982-ig a kötetek jelentős hányada a művészettörténeti és egyéb kategóriába sorolt műveket tartalmazta.

1. kép: Téma szerinti eloszlás

Forrás: a múzeumi könyvtár leltárkönyve

Mint azt a téma szerinti megoszlás diagramján is láthatjuk (1. kép), az igen nagyszámú egyéb és a művészettörténeti kategória mellett a helytörténet, a néprajz, a régészet, a

természettudomány és politika témában is voltak a vizsgált időszakban a szakkönyvtári gyűjteményben kutatható dokumentumok. A kötetek kézbevétele nyomán több következtetést lehet levonni a szakkönyvtári gyűjtemény fizikai állapotáról. Az eredeti kötésben lévő művek meglehetősen jó állapotban vannak, viszont a gyűjtemény alapját képező kötetek egy részét korábban átkötötték. A kötések egyszerű félbőr vagy papírkötések, láthatólag nagyjából azonos időben, azonos stílusban készültek. Esetleges korábbi possessori bejegyzések, pecsétek az átkötött dokumentumokban csak elvétve találhatók. Feltehetőleg az újrakötések, a kicserélt előzékek eltüntették a korábbi bejegyzések nyomát. Zárójelben meg kell jegyezni azt is, hogy aki beütötte a könyvtár leltári számhoz tartozó pecséteket, szemlátomást nem ápoló mély barátságot a kötetekkel.

3. A KÖNYVTÁRBA BEOLVADT SZEMÉLYI GYŰJTEMÉNY

3.1. Wiener Tibor magángyűjteményének bekerülése

Mint már említettük az előző fejezetben, a városi könyvtárból Galyasi Miklós igazgató utasítására átleltározott köteteket tekinthetjük a szakkönyvtári gyűjtemény alapjának. A vásárhelyi könyvtárba az idők folyamán több magánkönyvtári gyűjtemény is bekerült, így a szakkönyvtári dokumentumok között is találunk olyan köteteket, amelyek egy-egy jelentősebb magángyűjtemény darabjai közül kerültek át az irányított leltározás során.

A szakkönyvtárban őrzött magángyűjtemények közül kiemelendők Wiener Tibor³⁹ hagyatékából bekerült könyvek, melyekről ingóságainak átvételéről szóló 1949. május 6-án keletkezett jegyzőkönyv⁴⁰ is tanúskodik. Galyasi Miklós által 1949. május 18-án írt, a város árvaszékének címzett hivatalos megkereséséből⁴¹ kiderült, azt szeretné, hogy a gyűjteményt letétként helyezték el a múzeumban. 1949. május 26-án erre, a jegyzőkönyv tanúsága szerint, sor is került. 1950. június 19-én keltezett jelentésében⁴² Galyasi már arról számolt be a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának, hogy nyers leltár készült az átvett tárgyakról, és sürgeti a teljes anyag átvételét. Ekkor még az átvett anyag nem volt leltározva, ennek okaként a hiányzó Markovics Horváth Antal-féle szoborgyűjteményt, valamint a vásárhelyi kézimunka- és cserépgyűjteményt, illetve a könyvtár hiányzó darabjait nevezte meg.

3.2. Wiener Tibor élete

Mielőtt a Wiener-gyűjtemény ismertetésébe kezdenénk, érdemes körvonalazni a műgyűjtő lelkész, Wiener Tibor alakját. Nagykanizsán született 1887-ben, Budapesten érettségizett, majd a teológiai tanulmányait Bécsben folytatta. 1915-ben kánonjogból, majd 1920-ban jogból doktorál. Hódmezővásárhelyi kinevezése előtt Kunszentmiklóson,

³⁹ Wiener Tibor (1887–1978) 1925-től Hódmezővásárhelyen görögkeleti lelkész. A kortárs képzőművészet alkotásaiból az évek során országos hírű gyűjteményt hozott létre. A második világháború alatt Rákospalotára menekült, és a gyűjteményét is magával vitte, melynek egy része később visszakerült Hódmezővásárhelyre. KOVÁCS 2015, 300.

⁴⁰ TJM IT 150/1949 M. K.

⁴¹ TJM IT 154/1949 M. K.

⁴² TJM IT 251/1950 M. K.

Soroksáron, Szegváron, Kiskunmajsán, Kecskeméten és Rákospalotán teljesített szolgálatot segédlelkészként.⁴³

1923-ban kilépett a római katolikus egyházból és görögkeleti szerb ortodox lelkésszé avatják, így kerül 1924-ben a vásárhelyi szerb ortodox gyülekezethez segédlelkészként. Két évvel később megnősült, nőül vette Bakos Margitot, akit valószínűleg Rákospalotán ismerhetett meg, Vincze Gábor szerint ez játszhatott közre abban, hogy elhagyja a római katolikus egyházat.⁴⁴ Hódmezővásárhelyre való kinevezését követően a város kulturális életének egyik jelentős szereplőjévé vált, tagja volt a Tornyai Társaságnak, a Néprajzi Társaságnak és a Szegedi Alföldkutató Bizottságnak is, és sokrétű, szerteágazó kapcsolatokat ápolt a kulturális szféra ismert tagjaival. Feleségével együtt szenvedélyes műgyűjtők voltak, a képzőművészeti valamint néprajzi gyűjteményüknek pedig gyorsan híre ment a különböző művészeti ágak szereplőinek körében. Felesége, a vásárhelyi szőrhímzés népszerűsítését karolta fel, ő maga pedig Markovics Horváth Antal fafaragó szobrász munkásságát támogatta, több mint 80 alkotást vásárolt tőle, munkásságáról könyvet és tanulmányt is írt. Wiener Tiborné Bakos Margit későbbi memoárjában azt írta, hogy a műgyűjtés, mint közös tevékenységük azért alakult ki, mert Wiener botfűlű volt, és nem tudta értékelni feleségének kimagasló tehetségét a klasszikus zene terén, így jött az ötlet, hogy a közös „hobbi” a műgyűjtés legyen.⁴⁵

Hogy mennyire szerteágazó kapcsolatrendszerrel rendelkezett, azt azokból a levelekből tudhatjuk, amelyek 2007 szeptemberében ajándékként kerültek a Tornyai János Múzeum birtokába.⁴⁶ A levelek 1934 és 1942 közötti időszakban születtek, tartalmuk szerint jelentős részben Wiener gyűjteményével kapcsolatos megkeresések. A levelek olvasása közben kirajzolódik előttünk kapcsolatrendszere és kiolvasható belőlük az is, hogy kivel volt közvetlenebb, illetve mélyebb barátságban. Gyűjteményének számos látogatója volt, közülük fontos megemlíteni Kiss Lajos és Bálint Sándor néprajzkutatókat. De látogatást tettek a nagykanizsai születésű lelkésznél a Szegedi Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Bethlen Gábor Körének tagjai, a helyi Rotary Club, és többek között felkereste őt Ascher Oszkár,⁴⁷ a budapesti színészképző iskola tanára, a vásárhelyi születésű Darvassy István festőművész.⁴⁸ Irodalomtörténeti szempontból két látogatót kell kiemelni azok közül, akik a gyűjteményét

⁴³ VINCZE 2021, 59.

⁴⁴ VINCZE 2021, u. o.

⁴⁵ Életrajzi adatait a felesége írta meg röviden Kárász József helytörténésznek a Vásárhelyi Almanach számára. A levelet a Németh László Városi Könyvtár Helytörténeti Gyűjteménye őrzi.

⁴⁶ NAGY 2007, 361.

⁴⁷ Ascher Oszkár (1897–1965) színész, szavalóművész, Kossuth-díjas (1956), kiváló művész (1957). Magyar Életrajzi Lexikon 1. A-K. Főszerk.: Kenyeres Ágnes. Budapest, 1967. 58.

⁴⁸ Darvassy István (1888–1960) festőművész. Elvégezte a Képzőművészeti Főiskolát. Szegeden, majd Budapesten tanár. A két világháború között rendszeresen festett Hódmezővásárhelyen. KOVÁCS 2015, 64.

megtekintették. Egyikük Féja Géza,⁴⁹ akinek levele tegeződő formája a már meglévő ismeretségre utal, és a gyűjtemény darabjainak tételes felsorolása pedig arra enged következtetni, hogy a gyűjteményét ismerhette már.⁵⁰ Wiener másik vendége, Radnóti Miklós előre megbeszélte időpontban, 1935. május 25-én tett látogatást Hódmezővásárhelyen. A látogatás konkrét céljáról és menetéről Vízi Albert⁵¹ számolt be 1977-ben egy visszaemlékezésében, melyet a Németh László Városi Könyvtár helyismereti gyűjteményének ajándékozott, mely írás egyben ihletője is volt egy 1985 áprilisi újságcikknek.⁵² Vízi memoárjából kiderült, hogy Radnóti a Szent Naum ikonra volt kíváncsi, amely ebben az időben a vásárhelyi szerb ortodox templomot díszítette. Az ominózus találkozás alkalmával mesélt Wiener Radnótinak arról a macedóniai szentről, akinek szintén Naum a neve, akárcsak az ótestamentumi prófétának, azonban egyéniségük teljesen különböző. Ennek kapcsán a Bibliából felolvasta vendégeinek Náhum próféta könyvét, amely igen nagy hatást gyakorolt a hallgatóságára. Valószínűleg ez az eleven élmény húzódik Radnóti Miklós Nyolcadik eclogájának háttérében is, ahol az ószövetségi Náhum próféta alakját idézte meg.⁵³

Gyűjteményének fő részét több száz kerámia alkotta, de számottevő a képző- és egyházművészeti anyag is.⁵⁴ A képzőművészeti gyűjtemény darabjai mellett a már említett jegyzőkönyvben a 75. tételtől a 95. tételig több kötet is szerepelt, melyek a múzeum szakkönyvtárába kerültek. Wiener Tibor gyűjteményének alapjai már 1934-ben meglehettek, ehhez kapcsolódva bővült valószínűleg könyvtára is.

A front közeledtével felesége és leányuk az Egyesült Államokba költöztek, Wiener csak Rákospalotáig kísérte családját, utána visszatért a városba, és Volksbund-tagsága miatt kihallgatta az NKVD,⁵⁵ majd hosszadalmas politikai per vette kezdetét, melyben bűnösnek találták. Szabadulása után két évet töltött az Egyesült Államokban családjával, majd hazaköltözött, és 1978. október 27-én hunyt el a gödöllői szociális otthonban.⁵⁶

⁴⁹ Féja Géza (1900-1978) író, publicista, szociográfus, kritikus, József Attila-díjas (1966). 1937-ben jelent meg éles társadalomkritikájú irodalmi szociográfiája, a Viharsarok. Magyar Életrajzi Lexikon 3. Kiegészítő kötet A-Z. Főszerk.: Kenyeres Ágnes. Budapest, 1981. 196.

⁵⁰ NAGY 2007, 365.

⁵¹ Vízi Albert (1909-1982) tanár, könyvtáros. A szegedi egyetemen került kapcsolatba Radnóti Miklóssal, akit barátjával, Szász Ferencsel kísérték át egyetlen vásárhelyi látogatására 1935 májusában. KOVÁCS 2015, 295-296.

⁵² CSMH 1985. 04. 13. 8.

⁵³ MIKLÓS 2020, 25.

⁵⁴ KISS 1937, 483-485.

⁵⁵ A szovjet titkosszolgálatnak az 1920-as évek elején volt Állami Politikai Igazgatóság (ill. orosz rövidítéssel GPU) a neve, utóda az OGPU, majd 1934-től az NKVD lett.

⁵⁶ VINCZE 2021, 2.

4. EGY REJTŐZKÖDŐ GYŰJTEMÉNY

4.1. Hagyaték a dokumentumok tükrében

Tudomásomra jutott, hogy dr. Wiener Tibor görögkeleti lelkész, műgyűjtő gyűjteményének egy részét Hódmezővásárhely thj. város árvaszéke kezeli. Tekintettel arra, hogy e gyűjtemények egyes tárgyai tájszempontról pótolhatatlan néprajzi és képzőművészeti értékűek és véleményem szerint feltétlenül szakember kezelésére szorulnak, tisztelettel kérem Hódmezővásárhely thj. város árvaszékét, hogy az őrizete alatt álló gyűjtemény illetve annak muzeumot érdeklő néprajzi, képző- és iparm szerint elhelyezni művészeti és esetleges könyvtári részét, addig, míg a gyűjtemény sorsa jogi szempontból véglegesen rendezése alá kerül, Hódmezővásárhely thj. város muzeumba hivatalos letétként leltár szerint elhelyezni sziveskedjék, amennyiben erre mód és lehetőség kínálkozik.

Hódmezővásárhely, 1949. május 18.⁵⁷

Galyasi Miklós vásárhelyi múzeumigazgató a hatóságoknál kifejtett erőfeszítéseinek eredményeként került a Wiener-hagyaték a Tornyai János Múzeum gyűjteményébe, mint ezt már egy korábbi fejezetben említettük. Azonban a fejezet címében olvasható „rejtőzködő” jelző némi magyarázatot követel. Wiener Tibor gyűjteménye országos híré volt, azonban magánkönyvtáráról írásos dokumentumokban nem lehetett olvasni. A hagyaték képző- és néprajzi a kollekciójából 1957-ben 37 alkotás került a múzeum tulajdonába, majd 1989-ben további 56 darab festmény, ez utóbbi az özvegy, Bakos Margit és leánya jóvoltából. A gyűjteményből 2010-ben rendezett kiállítást a múzeum, de az első körben átkerült könyvtári dokumentumokról nem szólt a fáma. Később jutott tudomásomra az a tény, hogy a szakkönyvtárban való kutatásom során előkerült kötetekről valójában az elmúlt években a múzeumi vezetőségnek sem volt tudomása.

A múzeumba került hagyatékról készült hivatalos jegyzőkönyv a kutatási témánk szempontjából a 74. pontjától a 95. pontig bezárólag a következő tételeket tartalmazza:

74. 1 db Weissel: Kunst und Liturgie.

75. 1 db Pinder: Deutsche Dömen.

⁵⁷ TJM IT 154/1949 M. K.

76. 1 db Divald: Magyarország művészeti emlékei.
77. 1 db Gerevich: Magyar Kastélyok.
78. 1 db Gerevich: Magyarország románkori emlékei.
79. 3 db Szent István emlékkönyv.
80. 1 db Szőnyi: Régi magyar templomok
81. 1 db Káldi: Ó- és Ujszövetség.
82. 3 db Kuhn: Allgemeine Geschichte.
83. 1 db Srbske Zaduzbine. /Szerb kolostorok/
84. 1 db Horváth: Budapest művészeti emlékei
85. 2 db Kirchliches Handlexikon.
86. 41 db „Remekirók” sorozat, /hiányos./
87. 55 db különféle könyv.
88. 3 db kézilexikon, „Franklin”
89. 4 db Magyar föld, és magyar faj c. kötet.
90. 4 db Magyarország néprajza c. kötet.
91. 19 db Kirchlische Kunst.
92. 5 db könyv, „Vereckétől napjainkig”
93. 56 db könyv, különféle
94. 1 láda könyvekkel, ismeretlen mennyiségben
95. 1 láda könyv, „Magyar Remekirók”, művészeti könyvek, stb.⁵⁸

Mivel Wiener Tibor magánkönyvtárának darabjairól jegyzék nem készült, és könyvtárának kialakulására vonatkozó iratok sem maradtak fent, ezért a jegyzőkönyvben feltüntetett dokumentumokat tekintettem a gyűjtemény alapjának. A hivatalos átvételi jegyzőkönyvben szerzőséggel szerepelt összes kötetet megtaláltam a szakkönyvtárban.

Kutatásom ideje alatt előkerült a múzeumi szakkönyvtár régóta eltűntnek hitt 1949-es leltárkönyve, melyben tizenhat tételnél a beszerzés forrásánál Wiener Tibor könyvtára bejegyzés szerepelt. Sajnos a leltárkönyvben több ilyen bejegyzés nem különítette el a Wiener-hagyaték darabjait, egyszerűen csak bevételezték őket, ezáltal a teljes ellenőrzés érdekében minden kötetet kézbe vettem, és személyesen győződtem meg arról, hogy tartalmaztak-e az olvasmánytörténet nem jegyzékszerű forrásai közül aláhúzásokat, margináliákat, esetleg

⁵⁸ TJM IT 251/1950

possessor bejegyzéseket. Így fedeztem fel azon köteteket is, melyeknek előzéklapján a fenti jobb sarokban ceruzával *Dr. Wiener* kéziratos bejegyzés szerepelt.

Kutatásom kapcsán a szakkönyvtárban nagy mennyiségű német nyelvű szakkönyvet is találtam, melyek közül több dokumentum is a lelkész hagyatékának részét képezhette. Igaz, ezekben a dokumentumokban a már fentebb említett bejegyzés nem található, azonban a vizsgált időszakba, és a műgyűjtő lelkész érdeklődési körébe beleillenek. Ezt a feltételezésemet támasztja alá, hogy Bakos Margit, Wiener Tibor felesége egyik levelében⁵⁹ említést tesz arról, hogy férje lelkesen gyűjtötte a német nyelvű szakkönyveket, pontosabban a művészettörténeti vonatkozású köteteket. A képzőművészeti gyűjteményével összefüggésben találtam egy darab *Magyar Királyi Postatakarékpénztár árverési aukciós katalógust*⁶⁰, melyben puha hegyű ceruzával jelölve vannak bizonyos tételek, melyek valószínűleg felkeltették az érdeklődését. Mindent összevetve, a Wiener-hagyaték könyvállományának összképét megvizsgálva megállapíthattuk, hogy alapvetően jó állapotban lévő dokumentumokról van szó. A hagyaték művészettörténeti monográfiákat és tanulmányköteteket, valamint szépirodalmi alkotásokat tartalmaz. A hagyaték tulajdonosa aktív szerb ortodox lelkészi munkája és magángyűjtői ténykedése idején, mint tudjuk különösen nagy érdeklődést tanúsított a néprajz és a művészettörténet iránt, ebből kifolyólag könyvei között egyaránt találtam képzőművészeti és néprajzi vonatkozású kiadványokat. Tartalmi szempontból is megvizsgálva az állomány összetételét, nagyon változatos kép rajzolódik ki előttünk. Az állomány egy része szakirodalom, ezen belül is a művészettörténeti munkák túlsúlya jellemző, de szépirodalmi művek is helyet kaptak benne. Igen jelentős darabszámmal Ady Endre versesköteteit találjuk meg közöttük, ezeket valószínűleg a lelkész vásárolta szeretett feleségének. Ezt a feltételezést a kedves dedikációkból valószínűsítjük, amelyek több tételnél is felfedezhetőek.

4.2. A Wiener-hagyaték összetétele

A Wiener-hagyaték tematikus keresztmetszetét tanulmányozva megállapítható, hogy az a tudományos művek mellett 43 darab magyar nyelvű szépirodalmi munkát is tartalmaz. Az idegen nyelvű szépirodalom a könyvtárában az eddig feltárt dokumentumok alapján egyáltalán nincs képviselve.

⁵⁹ Bakos Margit levele California 1989. 03. 02. A levelet a hódmezővásárhelyi Németh László Városi Könyvtár Helytörténeti Gyűjteménye őrzi jelzet nélkül.

⁶⁰ TJM szakkönyvtár D 55

A líra műfaját Petőfi Sándor összegyűjtött verseinek két kötete (1893) és Ady Endre (*Muskétás tanár úr*, 1913, *Ki látott engem*, *Az utolsó hajók*, *A minden-titkok versei*, *Szeretném, ha szeretnének*, *Versek*, *Még egyszer*, 1923) képviseli. Wiener Tibor a lírát és a prózát is egyaránt kedvelhette, a hagyatékban továbbá a Remekírók Képes Könyvtára-sorozat 25 db (1901-1908) és Magyar Remekírók sorozat 56 db (1902-1907) is kapott helyet.

Könyvtára szerteágazó kapcsolatai révén is gyarapodott. Valószínűleg Számadó Ernő⁶¹ költővel is jó barátságot ápolt, mert két dedikált kötete, az 1934-es kiadású *Arccal borulok a földre* és az 1937-ben megjelent *Májusfa* című munkái is megtalálhatók a gyűjteményben. A gyűjtőszenvédélyéhez kapcsolódva helyet kapott könyvtárában Szana Tamás *Egy amateur naplójából* (1899) című műve, amely a képzőművészeti alkotások és a könyvek gyűjtőinek szóló gondolatokat tartalmaz. Wiener tervei között szerepelt egy könyv megírása, melynek témája a görögkeleti egyház templomainak és kincseinek bemutatása lett volna. Talán ennek előzményének is tekinthetjük Moravcsik Gyula⁶² 1940. március 29-én Wienerhez írott levelét,⁶³ melyben felveti azt a kérdést, hogy Wiener esetleg megírhatná a hódmezővásárhelyi görögkeleti egyház történetét. Ehhez kapcsolódva a következő kötetek feltehetően ezen okból kerültek könyvtárába: Rados Jenő *Magyar oltárok* (1939), Szőnyi Ottó *Régi magyar templomok* (1933) és Divald Kornél *Magyarország művészeti emlékei* (1927). A feltételezett kötet megírását egy 1941. július 7-én kelt levél támasztja alá, melyben püspöki vikáriustól könyvének megírásához kért erkölcsi támogatást. Egy példánnyal ugyan, de az írói életrajz is képviselteti magát Wiener gyűjteményében, dr. Futó Jenő *Gárdonyi Gézárról* (1930) írt tudományos munka képében. A gyűjteményben megtalálható több kézi lexikon is, például *A Franklin Kézi Lexikona* (1911–1912) és a német nyelvű *Kirchliches Handlexikon* (1907).

A gyűjteményben található művek kiadás helye szerinti megoszlásának vizsgálata alapján megállapítható, hogy a művek közül 33 Budapesten, míg négy kiadvány a helyi nyomdákban készült. A kötetek megjelenési idejének tanulmányozása alapján legnagyobb aránya a kor modern irodalmához tartozott. 1890 és 1900 között kiadott művek aránya nyolc százalék, az 1900 és 1950 között megjelent művek száma kilencvenkettő százalék.

Izgalmas vizsgálódási pontot jelentenek azon kötetek, melyben possessor bejegyzéseket találtunk. A possessor bejegyzések, széljegyzetek és aláhúzások alapján elmondhatjuk, hogy a

⁶¹ Számadó Ernő (1907–1983) költő. Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés V/1. (S–Sz). Főszerk.: Dávid Gyula. Bukarest–Kolozsvár. 2010. <https://kriterion.ro/glossary/szamad-erno/> (2022. 04. 29.)

⁶² Moravcsik Gyula (1892–1972) klasszika-filológus, bizantinológus, egyetemi tanár, az MTA tagja levelező (1934), rendes (1945) tagja, Kossuth-díjas (1949). Magyar Életrajzi Lexikon 3. Kiegészítő kötet A–Z. Főszerk.: Kenyeres Ágnes. Budapest, 1981. 540.

⁶³ TJM HGy Wiener Tibor levelei, leltári szám nélkül

könyvek használata megfelel egy az általánosnál jóval nagyobb műveltséggel rendelkező teológus könyvhasználatának, olyannak, aki ismerte a klasszikus auktorokat és széles érdeklődési körrel rendelkezett. A hagyaték darabjai között több olyan kötet szerepel, melybe tulajdonosa aláhúzta a számára fontosnak tartott gondolatokat. A kötetekben szereplő bejegyzések és kézírások jellege azonos, fekete tintával készültek, és kusza kézírással íródtak.

5. RÖVIDEN A MÓDSZERTANRÓL

Mint már korábban említettük, a Wiener-hagyaték könyveiről részletes katalógus, bibliográfiai leírás nem készült. A hagyatékról a Tornyai János Múzeumba kerülésekor készített jegyzőkönyvben összesen 17 db szerzőséggel feltüntetett kötet szerepelt. Azonban azt is fontos megjegyeznünk, hogy a szakkönyvtár leltárkönyvébe és a gyűjtemény bekerülésekor jegyzőkönyvbe került tételek nem fedik egymást. Mivel közvetlen források a könyvekre vonatkozóan nem álltak rendelkezésemre, ezért a kutatást igyekeztem kiszélesíteni, kiterjeszteni, annak érdekében, hogy minél eredményesebben feltárhassam Wiener Tibor hagyatékát. Könyvtára anyagának feltárása érdekében ezért a szentendrei Szerb Ortodox Egyházmegye Levéltárában, Budapest Főváros Levéltárában, a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Fióklevéltárában, valamint a hódmezővásárhelyi Szerb Ortodox templom irattárában végeztem kutatásokat. Sajnos azonban ezek során nem találtam a könyvek megrendelésével és megvásárlásával kapcsolatos iratokat, így ez a kutatási irány nem hozott eredményt. Mivel a recepciókutatás sikertelennek bizonyult, és a szisztematikus levéltári kutatásaim során sem kerültek elő további dokumentumok, ezért igyekeztem Wiener Tibor portréját a lelkeszi szolgálattól lecsupaszítani, és vizsgálódásom középpontjába műgyűjtői tevékenységéhez kapcsolódó olvasási szokásait előtérbe helyezni.

Olvasmánytörténeti szempontból a könyvbejegyzéseket az olvasási szokások kutatásainak alapforrásaiként kezeljük.⁶⁴ Esetünkben azt is tudjuk, hogy a bejegyzések Wiener Tibortól, esetleg feleségétől, Bakos Margittól származnak.

A lapszélre írt megjegyzések lehetnek az értelmező olvasásának kifejeződései, vagy azt is jelenthetik, hogy az olvasóként később véleményt kellett formálnia az olvasott információkról, esetleg egy későbbi előadásához szeretne volna felhasználni az olvasás közben felvetődött gondolatokat. Valójában mindegyik bejegyzés az ortodox lelkesz olvasási szokásainak lenyomata.

A hagyaték nem jegyzékszerű forrásait vizsgálva megállapíthatjuk, hogy Wiener levelezéseiben nem említ könyvekkel kapcsolatos információkat, sem irodalmi forrásokat, valamint idézetgyűjtemény sem található a hagyaték dokumentumai között. Azonban gyűjteménye a könyvbejegyzések terén gazdagabb kutatási alapot nyújtott számunkra.

A margináliák alaki szempontból csoportosítva tartalmaznak egyszeres vagy többszörös aláhúzásokat, szöveges megjegyzéseket, valamint az olvasás fizikai nyomaira utaló

⁶⁴ MONOK 1993, 17.

tevékenységeket, például a lapok felvágását. Tartalmi szempontok alapján alkotó jegyzetekre is bukkantunk, mint fordítástöredék, tartalmi összegzés vagy fogalmazvány. Mivel magánkönyvtárának darabjai között dedikált példányok is voltak, ezért a dedikációkat példányonként közöljük majd jelen tanulmányunk függelékében. Olvasmánytörténeti szempontból ennek a könyvállománynak vizsgálata egy másik tanulmány témája lesz.

A dokumentumok tanulmányozása közben azonban felmerült egy kérdés bennem, mégpedig az, hogy a Wiener-téka darabjai között nem találkoztam egy ortodox hitélettel kapcsolatos könyvvel sem, az otthoni könyvtárában miért nem találni ilyen témában dokumentumokat? Pedig Wiener Tibor életében a hivatása az erőforrása is volt egyben. Nehéz elhinni, hogy a magánkönyvtára nem tartalmazhatott ilyen témában köteteket. Valószínűsíthető, hogy ezek a dokumentumok a plébánián voltak. A szerb ortodox szolgálathoz elsősorban ismerni kellett a Szentírást, az Ó- és Újszövetséget. Ehhez társulnak a szerkönyvek, liturgikus⁶⁵ könyvek, imakönyvek, amelyek tele vannak szentírási idézetekkel, utalásokkal, és jelentős részüket szentéletű egyházatyák, tanítók, himnuszköltők írták (pl. Aranyszájú Szent János, Nagy Szent Vazul, Teológus Szent Gergely, Dialógus Szent Gergely, Damaszkuszi Szent János, Himnuszköltő Szent Kozma, Metafraszesz Szent Simeon, Krétai Szent András stb.). A Szentek élete is fontos olvasmány, valamint a szent atyák mondásai, történetei, ez utóbbiakat újabban *A szent öregek könyve* címmel adták ki magyarul. Az egyházi irodalom rendkívül gazdag. Ha a *Migne-sorozat*⁶⁶ vesszük, amely a latin és a görög egyházatyák írásait tartalmazza, a latin atyákat tekintve 221 kötetes (*Patrologia Latina*⁶⁷), a görög atyák írásait pedig 161 kötet tartalmazza (*Patrologia Graeca*⁶⁸). Ezt a sorozatot Wiener Tibor is forgathatta. Ugyanígy forgathatta Kühár Flóris bencés szerzetes több kötetét, ezek a mai napig értékes kiadványok, pl. az *Egyetemes vallástörténet*, a *Liturgikus lexikon*, a *Keresztény bölcsélet története*, vagy az általa szerkesztett *Keresztény remekírók* sorozat.⁶⁹ Nem hiszem, hogy

⁶⁵ ún. szerkönyvek, a mise és a zsolozsma esetében beszélhetünk ún. összesített szerkönyvekről, amelyek a szertartás teljes szöveganyagát közlik, illetve ún. karkönyvekről, amelyek egy sokszereplős szertartás meghatározott szolgálattelvéihez, helyszíneihez kötődnek. FÖLDVÁRY 2014, 2.

⁶⁶ Jacques Paul Migne (1800-1875) adta ki a több száz kötetes *Patrologiae cursus*, a *Patrologia Latina* sorozatot 1844-től, a *Patrologia Graeca* sorozatot 1857-től. A kötetek segítségével lehetőséget teremtett, hogy sok eredeti szöveg kerüljön a kezekbe. Célja volt, hogy egy „könyvtár” adjon a katolikus papok kezébe.

⁶⁷ A *Patrologia Latina* (latinul: A latin patológia) az egyházatyák és más egyházi írók írásainak hatalmas gyűjteménye, amelyet Jacques-Paul Migne adott ki 1841 és 1855 között, 1862 és 1865 között pedig indexeket tett közzé. Latin sorozatnak is nevezik, mivel Migne *Patrologiae Cursus Completus* című művének egyik felét képezte, a másik része a *Patrologia Graeco-Latina*, amely patrisztikus és középkori görög műveket tartalmaz (néha nem egyező) középkori latin fordításaikkal.

⁶⁸ *Patrologia Graeca*, teljes nevén *Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca* (rövidítve PG), egy 1857 és 1866 között összeállított nagy terjedelmű, 161 kötetes gyűjtemény, amely görög nyelvű (és nagyrészt görög származású) keresztény egyházi személyek írásait tartalmazza az 1. századtól kezdve a 15. századig.

Összeállítója Jacques Paul Migne.

⁶⁹ MCGRATH 2002, 121.

tévedek, ha azt mondom, annakidején Tibor atya biztosan kézbe vette a korabeli katolikus könyvkiadás munkáit. Mivel Wiener Tibor a szerb ortodox egyházhoz csatlakozott, feltételezhető, hogy szerb nyelvű kiadványok is a kezébe kerültek, de ezekről a dokumentumokról nem rendelkezem megfelelő ismerettel. A százhalombattai gyülekezet élén szolgálatot teljesítő Kaplan Pavle atya elbeszélése és a keresztény teológia alapján feltételezhetem, hogy Wiener Tibor alapvető olvasmányai a fent említett kötetekből állhattak.

6. ÖSSZEGZÉS ÉS TOVÁBBI KUTATÁSI LEHETŐSÉGEK

Wiener bibliotékájának egy része feltehetően a váratlan költözésnek és a háborús időszaknak köszönhetően szétszóródott, azonban a feltárt kötetek tanulmányozása után alapján elmondhatjuk, hogy egy általánosnál jóval szélesebb tájékozottsággal rendelkező teológus könyvtárának darabjait őrzi a múzeumi szakkönyvtár. Jelenlegi tudásunk szerint 52 darabot. Wiener atya ismerte a klasszikus auktorokat és sokrétű érdeklődési körrel rendelkezett. Azt is megállapíthatjuk, hogy könyvtárának összetett képét műgyűjtői tevékenysége formálta, és további kutatásokat érdemelnek lelkészünk marginális jegyzetei, melyek vizsgálatával a közeljövőben tovább tudjuk majd árnyalni alakját.

Wiener Tibor személye és olvasottsága valószínűleg nemcsak Radnóti Miklós költőre gyakorolt nagy hatást, hanem a templomba járó hallgatóságára is. Hiszen széles körben való tájékozottságának köszönhetően a Vásárhelyen töltött időszak alatt módjában állt gyülekezetének műveltségét és lelki életét is formálni. Ezért úgy gondolom fontos Wiener Tibor személyét könyves műveltségén keresztül bemutatni.

IRODALOMJEGYZÉK

1. CSÁNYI Viktor: A hódmezővásárhelyi ortodox közösség és templom rövid története / Csányi Viktor, Sévity Lázárné, Vukoszávlyev Zorán ; [... kiad. Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata]. – Hódmezővásárhely : Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2012.
2. CSAPODI Csaba: Magyar könyvtártörténet, Budapest : Gondolat, 1987.
3. DUJMOV Milan: A magyarországi ortodoxia 1945 után in Felekezetek, Egyházpolitika, Identitás. (konferenciakötet). Kossuth Kiadó, 2008 . – p. 341-347
4. FAZEKAS Gergely Tamás: „Pásztázó könyvolvasás és kegyességgyakorlás: A Praxis pietatis margószövegeiről és egy tágabb kutatás lehetőségeiről”, in Nyelv, lelkiség, regionalitás a középkor- és kora újkorban, Kolozsvár, 2011. augusztus 22–27, szerk. Gábor Csilla, Korondi Ágnes, Luffy Katalin, Tóth Zsombor és Balogh F. András (Kolozsvár: Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, 2013), - p. 146-168.
5. FÖLDVÁRY Miklós István: Az esztergomi benedikcionále. Irodalom és liturgia az államalapítás-kori Magyarországon. Argumentum — ELTE BTK Vallástudományi Központ, Liturgiátörténeti Kutatócsoport, Budapest 2014. (Műhelytanulmányok 1.)
6. KISS Lajos: Vásárhelyi hétköznapiak, Budapest : Magvető, 1958.
7. KOVÁCS István: Hódmezővásárhelyi életrajzi kalauz : 500 év - 2700 név, Hódmezővásárhely : Vörös tervező és Kereskedelmi Kft, 2015
8. KŐSZEGFALVI Ferenc: Könyvtári évszázad - Hódmezővásárhely 1880 – 1972 – Hódmezővásárhely : Németh László Városi Könyvtár, 2003
9. KŐSZEGFALVI Ferenc: Könyvtári évszázad - Hódmezővásárhely 1907 – 2006 Hódmezővásárhely : Németh László Városi Könyvtár : Czirbusz Piroska Emlékére Hódmezővásárhelyi Művészetekért Közalapítvány, 2006
10. LÁZÁR János: A hódmezővásárhelyi görögkeleti egyház működése és hitélete a XX. században, Hódmezővásárhely, 1992. kézirat
11. MCGRATH, Alister E.: Bevezetés a keresztény teológiába, Osiris Kiadó, Budapest, 2002.
12. MIKLÓS Péter: A változatok egylényegűsége, Szeged : s-Paw Nyomda, 2020.
13. MONOK István: Könyvkatalógusok és könyvjegyzékek Magyarországon 1526-1720 - Forrástipológia, forráskritika, forráskiadás, Scriptum Kiadó, Szeged, 1993.
14. NAGY Veronika: Szemelvények Wiener Tibor levelezéséből, A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve 2007 – p. 361-372

15. RÁKOS István: A feudalizmus utolsó évszázada (1753-1848). in: Nagy István szerk. Hódmezővásárhely története I. A legrégebbi időktől a polgári forradalomig Hódmezővásárhely, 1984 . – p. 449-576
16. SZEREMLEI Sámuel: A hódmezővásárhelyi Református Egyház története : 2. köt : tekintettel az ország és a vidék egyházi állapotára és főbb eseményeire, Hódmezővásárhely : Róth Antal nyomdája, 1938.
17. SZEREMLEI Sámuel: Hód-Mező-Vásárhely története : 5. kötet : a hon ezer éves fennállása emlékezetére : a közmívelődés története, 1526-1848, Hódmezővásárhely : Róth Antal nyomdája, 1913.
18. VINCZE Gábor: „Hortysta” rendőrfőtanácsostól az „izgató kulákokig” Hódmezővásárhelyiek a szegedi népbíróság előtt 1945 és 1949 között Emlékpont Könyvek [18], Hódmezővásárhely : s-Paw Nyomda 2021 – p. 59-71

Folyóiratcikkek

KŐSZEGFALVI Ferenc: *„Ismerem ősz dühödet...” Egy Radnóti motívum keletkezési története*

In Csongrád Megyei Hírlap, 1985/04/13 pp.:8

A vásárhelyi görögkeleti egyház kettéválása

In Vásárhelyi Reggeli Ujság, 1907/02/02 pp.:2

Görög alapítású görögkeleti magyar egyházzá alakult át a vásárhelyi görögkeleti egyházközség

In Vásárhelyi Reggeli Ujság, 1932/03/27. pp.:2

A vásárhelyi görög egyház elszakadt a budai püspöktől

In Vásárhelyi Reggeli Ujság, 1933/07/28. pp.:2

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

CSMH Csongrád Megyei Hírlap

TJM HGY Tornyai János Múzeum Helytörténeti gyűjtemény

TJM IT Tornyai János Múzeum Irattár

VRU Vásárhelyi Reggeli Ujság

FÜGGELÉK

Wiener Tibor azonosított könyvei

Tonyai János Múzeum Szakkönyvtár, Hódmezővásárhely

A dedikációk szövege dőlt betűvel feltüntetve az egyes tételeknél.

1. ADY Endre

A minden-titkok versei. Bp. Athenaeum, 1923

2. ADY Endre

Ady-könyv (Dokumentumok az Ady-kérdéshez). Bp. Amicus, 1924

3. ADY Endre

Az utolsó hajók. Bp. Athenaeum, 1923

4. ADY Endre

Ki látott engem? Bp. Athenaeum, 1923.

5. ADY Endre

Még egyszer. Bp. Amicus, 1923

6. ADY Endre

Muskétás tanár úr. Békéscsaba, Tevan Kiadó, 1913

7. ADY Endre

Rövid dalok egyről és másról Ady Endre százhetvennégy ismeretlen verse. Bp. Amicus, 1923

8. ADY Endre

Szeretném, ha szeretnének. Bp. Athenaeum, 1923

Dedikáció szövege: *Margitkának – Tibor 1929 VI/10*

9. ADY Endre

Versek. Bp. Athenaeum, 1923

10. ANDRÁSSY Gyula [et al.]

Magyarország Vereckétől napjainkig : I-V. köt : Magyarország történelme, földje, népe, élete, gazdasága, irodalma, művészete. – Budapest : Franklin, 1929

11. ATZ, Karl

Die kirchliche Kunst in Wort und Bild I. Regensburg, Verlagsanstalt vorm. GJ Manz. Buch- und kunstdruckerei A.-G. München-Regensburg, 1914

12. BUCHBERGER, Michael

Kirchliches Handlexikon I-II. Freiburg : Herdersche Verlagshandlung, 1912

13. CORNEILLE

Corneille Cidje. Budapest, Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1880

14. DIVALD Kornél

Magyarország művészeti emlékei. Bp. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1927

15. ESCHERICH, Mela

Das Kind in der Kunst, Stuttgart, Franckh'sche Verlagsbuchhandlung,, 1910

16. FUTÓ Jenő

Gárdonyi Géza. Hódmezővásárhely, szerzői kiadás, 1930

17. GEREVICH Tibor

Magyarország román kori emlékei, Budapest : Műemlékek Országos Bizottsága, 1938

18. HARSÁNYI Zsolt

Ady koszorúja. Szeghalom, Tóth és Mező könyvnyomtató mesterek kiadása, 1925

Megjegyzés: sorszámozott.

19. HERRE, Paul

Deutsche Kultur des Mittelalters im Bilde. Verlag von Quelle & Meyer Leipzig, 1920

20. HORVÁTH Henrik

Budapest művészeti emlékei. – [Budapest] : Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1938

21. JUHÁSZ Gyula

Ady almanach. Bp. Amicus, 1924

22. KÁLDI György ford.

Újszövetségi Szentírás a Vulgata szerint / átdolg. bevezetésekkel és jegyzetekkel ellátta a Szent István-Társulat Szentírás-Bizottsága. – Budapest : Szt. István Társ., 1928

23. KISFALUDY Sándor

Kisfaludy Sándor összes költeményei I-II. – Budapest : Lampel Róbert Könyvkereskedése, 1901 . – (Remekírók képes könyvtára)

24. KLEINSCHMIDT, Beda

Franziskus. Sankt Franziskus von Assisi in Kunst und Legende. Monographien zur Geschichte der christlichen Kunst, B. Kühnlen Kunstanstalt und Verlag, 1919

25. KOLOSSVÁRY Miklós

A budai gróf Karátszonyi Palota műtárgyainak aukciója 1937. február. Bp. M. Kir. Postatakarékpénztár Árverési Csarnoka, 1937
Megjegyzés: Kiállítási katalógus.

26. KOVÁCS Mihály

Egy vásárhelyi szegényparaszt család története. Hódmezővásárhely, Magyar-Szovjet Művelődési Társaság Hódmezővásárhelyi csoportja, 1948
Megjegyzés: Különnyomat a Puszták Népe 3. évf. 2. számából

27. KUHN, P. Albert

Allgemeine Kunst-geschichte I-VII. – Chicago : Verlagsanstalt benziger & Co. A. G.
1911

28. LÁZÁR Béla

Egy magyar gyűjtemény. Bp. Légrády, 1922

Megjegyzés: Számozott példány. A gyűjtő ajánlásával.

29. MAHLER Ede

Beöthy Zsolt egyiptológiai gyűjteménye. Budapest, , Franklin-Társulat Magyar Irod.
Intézet és Könyvnyomda, 1913

30. MAKKAI Sándor

Magyar fa sorsa. Bp. Soli Deo Gloria, 1927

31. MÉSZÖLY Gedeon

Bécsi Codex Budapest Magyar Tudományos Akadémia 1916

32. NAGY Sándor

Ady Endre költészete. Bp. M. Kir. B. M. Kísérleti Nyomda, 1927

33. PINDER, Wilhelm

Deutsche Dome des mittelalters, Karl Robert Langewiesche Verlag, 1910

34. PRINZ Gyula, Cholnoky Jenő, Teleki Pál, Bartucz Lajos

Magyar föld, magyar faj I-IV. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1936

35. RADOS Jenő

Magyar oltárok. Bp. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1938

Sorozatszám: Magyarország művészeti emlékei

36. RADOS Jenő

Magyar kastélyok. Bp. Műemlékek Országos Bizottsága, 1939

Sorozatszám: Magyarország művészeti emlékei

37. SERÉDI Jusztinián szerk

Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. – Budapest :
M. T. Akad., 1938

38. STRAJNIĆ, Kosta

Srpske zadužbine. – Beograd : Čelap i Popovac. 1919

39. SZÁMADÓ Ernő

Arccal borulok a földre. Bp. Magyar Élet, 1934

Megjegyzés: szerző által dedikált példány.

Dedikáció szövege: *Tiborkáéknak szíves szép szeretettel:*

Budapesten 1935 nyarán

Számadó

40. SZÁMADÓ Ernő

Májusfa. Bp. szerzői kiadás, 1937

Megjegyzés: szerző által dedikált példány.

Dedikáció szövege: *Wiener Tibor kedves barátomnak, s az ő kis feleségének Bakos Margitnak
nagyon igaz és nagyon szép szeretettel*

Boldog Margit szigetén 1937 nyarán

Számadó Ernő

41. SZANA Tamás

Egy amateur naplójából. Budapest, Athenaeum, 1899

42. SZÖNYI István

Szőnyi István tizenhat képe. Bp. Korvin Corona Grafikai Intézet, 1932

Megjegyzés: címloldalon a művész saját kézírása

43. SZÖNYI Ottó

Régi magyar templomok. Bp. Műemlékek Országos Bizottsága-Magyar Könyvbarátok

44. VERGILIUS, Maro P.

Szemelvények P. Vergilius Maro Aeneiséből. Bp. Lampel R. Kk. (Wodianer F. és Fiai)
R. T. Könyvkiadóvállalata, 1904

45. WERBŐCZY István

Werbőczy István Hármaskönyve. Bp. Magyar Tudományos Akadémia, 1894